

KAR AMACI GÜTMİYEN 3. SEKTÖR: TÜRKİYE'DE VAKIF ÜNİVERSİTELERİ¹

NON-PROFIT 3. SECTOR: FOUNDATION UNIVERSITIES IN TURKEY

Dr. Mehmet Münip BABUR

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü doktora mezunu,
munipbabur@gmail.com

Ilgın Vergi Dairesi Müdürlüğü, Camiatik Mah., Muhsin Yazıcıoğlu Cad. No: 136
Konya / Türkiye

ORCID: 0000-0001-7614-8579

Öğr. Gör. Servet ÖZKAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı,

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü Doktora Öğrencisi. servetozkan@yyu.edu.tr

Van / Türkiye

ORCID:0000-0001-8101-9173

Doktora Öğrencisi Süleyman ELÇİ

Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe-Finansman Bilim Dalı,
suleymanelci65@gmail.com,

Kırıkkale / Türkiye

ORCID:0000-0002-0124-4950

ÖZET

Türkiye’de kamu ve özel sektörün yanı sıra sivil toplum alanını tanımlayan üçüncü sektör 1980’lerden itibaren büyümeye başlamıştır. Bu dönemde dünyada ve Türkiye’de başlayan neo-liberal politik ekonomik yaklaşımlar, kamu alanını daraltarak özel sektörün ve sivil toplumun gelişmesine imkân sağlamıştır. Özellikle 2000’li yıllarla birlikte, 3. sektörün kar amacı gütmeyen faaliyetleri sosyal, ekonomik ve politik alanda çok daha fazla görünür hale gelmiştir. 3. sektör, kar amacı gütmeyen, genellikle hükümet dışı yapılar ve özellikle sivil toplum kuruluşlarının

¹ Çalışma UBAK ULUSLARARASI BİLİMLER AKADEMİSİ tarafından 25-26 Nisan 2020 tarihleri arasında Ordu’da düzenlenen “KARADENİZ 3. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER Kongresi’nde özet sunum olarak sunulmuştur.

oluşturduğu bir sektör olarak ön plana çıkmaktadır. Bu kuruluşlar, sistemin toplumsal, politik, ekonomik ve kültürel boyutları üzerinden sivil alanının demokrasi, haklar temelinde kamu aleyhine genişlemesini sağlamayı amaçlamaktadır. Gelişmiş demokrasilerde güçlü bir hükümet –dışı örgütlenme alanının mevcut olduğu görülmektedir. Vakıf veya başka bir adlandırmayla özel üniversiteler kar amacı gütmeme iddiasıyla kurulmuşlardır. Özellikle yükseköğrenim alanında kamunun hizmet yükünü hafifletme ve toplumu güçlendirme amacını taşımaktadır. Bu çalışma vakıf üniversitelerine odaklanarak kar amacı gütmeyen sektörün ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı, diğer sektörlerle benzerlik ve farklılıklarının ne olduğu, vakıf üniversitelerinin bu sektörde ne tür rol oynadıkları ayrıntılı olarak ele alınacaktır. 2019 yılı itibarıyla, Türkiye’de 77 tane vakıf üniversitesinin kurulduğu görülmektedir. Bu üniversitelerin 48’i İstanbul, 12’si Ankara’da faaliyet göstermektedir. İlki 1984’te kurulan toplam 77 vakıf üniversitesinin 19 tanesi 2000 yılından önce, 58 tanesi sonra kurulmuştur. Bu durumda 2000 yılından sonra kurulanların oranı %75 dolayındadır. Vakıf üniversitelerinin 24’ünde tıp, 11’inde diş hekimliği, 9’unda eczacılık fakülteleri bulunmaktadır. Bu üniversitelerde 22.741 yabancı uyruklu öğrenci öğrenim görmektedir. Tüm yükseköğrenim sistemi içinde önemli bir yer edinen vakıf üniversiteleri kimi zaman özel sektör gibi kar amaçlı faaliyet gösterdikleri gerekçesiyle eleştirilebilmektedirler. Gerek kendi aralarında gerekse devlet üniversiteleriyle rekabet etmektedirler. Bu nedenlerle birçok açıdan olumlu – olumsuz eleştirilere muhatap olmaktadır. Bu çalışmada, kar amacı gütmeyen 3. Sektörün Türkiye’deki durumu, büyüklüğü ve etki durumlarının yanı sıra yükseköğrenim alanında vakıf üniversitelerinin durumu ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Kar Amacı Gütmeyen Sektör, Vakıf (özel) üniversiteleri, Sosyal hayırseverlik, üniversite –sanayi işbirliği

ABSTRACT

The third sector, which defines civil society as well as the public and private sector in Turkey, has started to grow since the 1980s. The neo-liberal political economic approaches that started in the world and in Turkey during this period narrowed the public sphere and enabled the development of the private sector and civil society. Especially with the 2000s, 3. The non-profit activities of the sector have become much more visible in the social, economic and political sphere. 3. the sector stands out as a non-profit sector, usually composed of non-governmental structures and especially non-governmental organizations. These organizations aim to ensure the expansion of civil space on the basis of democracy and rights against the public through the social, political, economic and cultural dimensions of the system. A strong area of non-governmental organization appears to exist in developed democracies. Private universities by foundation or other designation are established under the pretense of not-for-profit. It is aimed at alleviating the burden of Public Service and strengthening the community, especially in the field of Higher Education. Especially since the 2000s, their numbers have increased and they have taken an important place in the structure of Higher Education. This study will focus on foundation universities, what the non-profit sector is, how it emerges, what its similarities and differences are with other sectors, and what role the foundation universities play in this sector. As of 2019, 77 foundation universities have been established in Turkey. 48 of these universities operate in Istanbul and 12 in Ankara. Of a total of 77 foundation universities, the first of which was established in 1984, 19 were established before 2000 and 58 after. In this case, the proportion of those established after 2000 is around 75%. 24 of the foundation universities are medical, 11 are dentistry, 9 are Faculty of Pharmacy. 22,741 foreign students are studying at these universities. Foundation universities, which have an important place in the whole higher education system, can sometimes be criticised for their profit-making activities, such as the private sector. They compete both among themselves and with state universities. For these reasons, they are dealing with positive –negative reviews in many ways. In this study, the

nonprofit 3. The status of the sector in Turkey, its size and impact, as well as the status of foundation universities in the field of higher education are discussed.

Keywords: Non–profit sector, Foundation (private) universities, social philanthropy, university-industry cooperation

1. GİRİŞ

Özellikle gelişmiş Batı toplumlarında politik, ekonomik ve kültürel alanlarda etkili olan, demokrasi, özgürlükler, haklar temelinde faaliyet gösteren kuruluşların oluşturduğu 3. sektör kamu ve özel sektörün yanı sıra ortaya çıkmıştır. 3. sektör kar amacı gütmeyen en kapsamlı haliyle hükümet –dışı aktörler (non – state actors) veya daha dar bir kapsamda sivil toplum kuruluşlarının (non-governmental organizations) oluşturduğu bir sektördür. Kapsam ve faaliyet alanlarının çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda, farklı yapılar ve ölçeklerde 3. sektör kuruluşları karşımıza çıkmaktadır. Dernek, vakıf veya girişimler (inisiyatif) olarak örgütlenmekte, ulusal veya uluslararası ölçeklerde faaliyet göstermektedir. Faaliyet alanları da çok çeşitli olup, demokrasi, hukuk, sosyal ve çevresel haklar, eğitim ve benzeri birçok alanı kapsayabilmektedir. Bu haliyle toplumsal-politik çoğulculuğun ve iyi yönetişimin devletin yanı sıra diğer unsurdurlar. Bu kuruluşlar vatandaşın bilinçlendirilmesi ve güçlendirilmesi, kamunun eğitim başta olmak üzere sosyal, ekonomik ve kültürel bir kısım görevlerini üstlenerek yükünün hafifletilmesini sağlarlar. Bu durum aynı zamanda neo-liberal politik –ekonomik yaklaşımlarla da uyumlu görünmektedir. Dolayısıyla farklı yaklaşımlar ve perspektiflere göre konumlanmaları değişebilmektedir. Devletin temel görevlerinden biri olan eğitimin hizmetinin sunum yükümlülüğünün paylaşılması ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi amacıyla, devlet dışı aktörlerin bu alana girişine izin verilmiştir. Yükseköğretimde de 1980’lerden itibaren kamunun gözetim ve denetimi altında vakıf üniversiteleri temelinde bir yapılanma ortaya çıkmıştır. Bir kısmı kamuya nispet edilebilen ancak farklı toplumsal –politik eğilimlerde vakıflarca kurulan ve esasen kar amacı gütmeyen devletin yükseköğretim yaptırma hizmetine katkı sunmayı vadeden bu kuruluşların ekonomik kaynaklarının sosyal hayırseverlik kapsamında kamu katkıları, ödentiler, sponsorluklar ve yardımlardan sağlanacağı ileri sürülmektedir.

Vakıf üniversitelerine ve sağladıkları yükseköğrenimin kalitesine ve kar amacı gütmeme niteliklerine ilişkin eleştiriler sözkonusu olabilmektedir. Vakıf üniversiteleri tanımlamasının yanı sıra “özel üniversite” tabirinin yaygın olarak kullanıldığı bu üniversitelere ilişkin eleştiriler genel olarak; eğitim ücretlerinin yüksek, eğitim kalitesinin düşük olduğu, akademisyen kadrolarının birkaç tanınan ve ekran yüzü olarak sunulanlar haricinde yetersiz olduğu, bu üniversitelere devlet üniversitelerine ve eşiti bölümlere girişlerdeki taban puanlara göre giriş puanlarının düşük olduğu, araştırma ve yayın sayılarının düşük kaldığı, birçoğunda sportif ve dinlenme amaçlı açık alan ile bir üniversite için elzem olan kütüphane alanlarının yetersiz olduğu, bu üniversitelerin hukuk gibi uygulamalı disiplinlerde ve gelir getirici sağlık, diş hekimliği ve eczacılık fakülteleri gibi sağlıkla ilgili alanlara öncelik verdikleri, temel bilimlere ise aynı derecede önem vermedikleri ve yurtdışından da öğrenci çekebildikleri ilgili raporlardan tespit edilebilmektedir (Koçak -Tufan vd., 2018; Koçak -Tufan ve Güran, 2019).

Kar amacı gütmeyen kuruluşlar olarak vakıfların yükseköğretim alanındaki faaliyetleri devletin yükseköğretim görevlerini kısmen üstlenmeleri nedeniyle kamu tarafından teşvik edilmektedirler. Bu teşvik ve sağlanan avantajlarla vakıf üniversitelerinin kuruluşu 2000’li yıllarda gittikçe hızlanmış ve toplamda 77 vakıf üniversitesi ile yükseköğretim içinde önemli bir yer edinmişlerdir. 2019 yılı itibariyle 77 vakıf üniversitesine karşılık 129 devlet üniversitesi bulunmaktadır. Bu rakamlara göre vakıf üniversiteleri yükseköğretim sistemi içinde %37’lik bir ağırlığa sahip bulunmaktadır. Gerek Türkiye’de gerekse dünyada ilgili alanlar ve sektörler içinde önemli bir yer edinen kar amacı gütmeyen kuruluşların oluşturduğu sektöre dair özellikle Batı ülkelerinde geniş bir

literatürden bahsedilebilir. Türkiye’de ise bu literatürün çok kısıtlı olduğu görülmektedir. Türkiye’de kar amacı gütmeyen sektörün farklı boyutlarına ilişkin ikisi doktora olmak üzere toplam 14 araştırmanın bulunduğu görülmektedir (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp/erişim tarihi: 12.02.2020>). Yapılan bu çalışmalara bakıldığında daha yoğun olarak, ekonomi, işletme, muhasebe finans ve halkla ilişkiler bölümlerinde yapıldıkları görülmektedir. Makale düzeyinde yapılan çalışmalar ise daha geniş bir disiplin ve alan çeşitliliğine sahip görünmektedir. Ancak yine de yapılan çalışmaların 34 civarında olduğu görülmektedir (<https://dergipark.org.tr/tr/search/2?q=nonprofit§ion=articles>, erişim tarihi: 12.02.2020). Konu alanlar ve disiplinler bakımından daha geniş bir yelpazede disiplinleri ilgilendirmektedir. Özellikle politika, ekonomi, sosyoloji ve kamu yönetimi ile uluslararası ilişkiler disiplinlerinin ilgi alanında bulunmaktadır. Bu nedenle bu alanlarda ve ortak çalışmalarla konunun araştırılması literatür bakımından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, üçüncü sektör, kar amacı gütmeme ve sivil toplum kuruluşlarına ilişkin literatür temelinde araştırmalar yapıldıktan sonra Türkiye’de bu sektöre ve özelden vakıf üniversitelerine ilişkin yerel literatür, YÖK raporları ve diğer kaynaklar temelinde araştırma ve incelemeler yapılacaktır. Temelde ikincil kaynaklara dayalı nitel bir araştırma ve inceleme olarak yürütülen bu çalışmada resmi verilere ve medya taramaları ile elde edilen verilere dayalı açıklamalar ve yorumlamalar yapılacaktır.

2. KAR AMACI GÜTMEME: 3. SEKTÖR

Genel olarak toplumda kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan üç sektörün faaliyet gösterdiği kabul edilmektedir. Kamu ve sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu üçüncü sektör, özel sektörün tabii olduğu piyasa değer, yöntem ve işleyişine giderek daha fazla uyum sağlayarak (Eikenberry ve Kluver, 2004:132) yaklaşmış bulunmaktadır. Özel ve kamu sektörünün haricindeki bu sektör için farklı tanımlamalar sözkonusudur. “Kar amacı gütmeyen kuruluşlar” (nonprofit organizations), “kar amacı gütmeyen sektör” (nonprofit sector), üçüncü sektör (the third sector) gibi ibarelerle tanımlanan bu sektör özellikle gelişmiş Batı ülkelerinde diğer sektörlerle kıyasla gelişen ve ağırlığı artan bir sektör haline gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde de bu sektör hızla gelişmeye devam etmektedir. Üçüncü sektörü tanımlayan kavramlar ve nitelendirmelerin farklılığı ve çok sayıda olması farklı toplumsal, politik, ekonomik ve kültürel sistemlerde ortaya çıkmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bu kavramların bağlamları yorum ve değerlendirmelerde göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Üçüncü sektörü oluşturan kuruluşların piyasa metot ve değerlerine uyum sağlayarak faaliyet göstermelerinin demokrasiyi ve vatandaşlığı zayıflatıp zayıflatmadığı ile sivil toplumun güçlenmesi ve sürdürülmesine zarar verip vermediği literatürde tartışılmaktadır. Yine gönüllülük, dernek, sivil toplum, kar amacı gütmeyen kuruluş, vakıf ve hayır kurumunun anlamı konusunda karışıklık (Anheier ve List, 2005), özellikle disiplinler arası ve uluslararası bağlamlarda iletişim ve anlayışı engellemektedir. Anheier’e (2009:213) göre, son otuz yılda ölçek ve kapsamındaki hızlı genişlemenin neticesinde üçüncü sektör dünya genelinde politik anlamda daha büyük bir öneme sahip hale gelmiştir.

Kar amacı gütmeyen veya kar amaçlı olmayan kuruluşlar (nonprofit organizations), terimi, gönüllü birlikler (dernek), hayır kurumu, STK (NGO) veya üçüncü sektör kuruluşları terimleri seti ile birbirleri yerine kullanılabilir (Anheier ve List, 2005:179). Bunların ortak özelliğinin statüleri gereği kar amacı veya bir gelir beklentisi ile kurulmamaları olduğu belirtilse de (Anheier ve List, 2005:54) genellikle bir ilgi /çıkart beklentileriyle hareket edebildikleri ileri sürülebilir. Bu kuruluşların ve oluşturdukları “üçüncü sektörün” bir “kar amacı gütmeyen ekonomi” meydana getirdikleri ve ekonomik gelişmeyi sağladıkları ileri sürülmektedir (<http://ccss.jhu.edu/nonprofit-works/erişim tarihi: 06.02.2020>). Johns Hopkins Sivil Toplum Çalışmaları Merkezince (<https://ccss.jhu.edu/research-projects/comparative-nonprofit-sector-project/erişim tarihi:>

06.02.2020), 1991 yılından itibaren 13 ülkeden yerel araştırmacılarla birlikte 45 ülkede faaliyette bulunarak oluşturulan küresel ölçekli sivil toplum temelli Johns Hopkins Global Civil Society Index güncellenerek yayımlanmaktadır. Johns Hoppins Üniversitesi kar amacı gütmeyen sektör çalışmalarının Türkiye kısmında Anadolu Üniversitesi ile işbirliği yapmıştır (<https://ccss.jhu.edu/publications-findings/?dtag=turkey/> erişim tarihi: 07.02.2020).

Gönüllük, hayırseverlik, kar amacı gütmeyen ve hükümet dışı kuruluşlar ile sivil toplum kavramları genellikle birlikte anılan kavram ve kelime gruplarıdır. Farklı ve çok sayıda kurum ve kuruluş, özel sektör ile kamu arasındaki bölgede faaliyet göstermektedir. Bu nedenle çok sayıda kavram ve niteleme söz konusu olup, 'kar amacı gütmeyen sektör', 'hayır kurumları', 'üçüncü sektör', 'bağımsız sektör', 'gönüllü sektör', 'STK'lar', 'hayırseverlik' ve Avrupa bağlamında, 'sosyal ekonomi' ve 'sosyal girişim' gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır (Anheier ve List, 2005). Bu kuruluşlar aynı zamanda toplum ve sivil toplumla ilgili konularda müdafilikle (advocacy) de meşgul olmaktadır (Zimmer ve Stecker, 2004:3). Kar amacı gütmeyen kuruluşların en önemli rollerinde biri kamu yararı gerekçesiyle müdafilik yapmalarıdır. Bu rolleri kar amacı gütmeyen kuruluşların demokrasiye en önemli katkıları olarak gösterilmektedir (Flynn ve Hodgkinson, 2001:10). Kar amacı gütmeyen kuruluşlar, kar yapmayı düşünmeseler de faaliyetlerini yürütebilmek için dengeli bir bütçeyi oluşturmak ve sürdürmek zorundadır (Forrer vd., 2014:13). Kar amacı gütmeyen kuruluşlar, bağışçıların örgüt üyelerinin ve hizmet sundukları müşterilerinin ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak zorundadırlar (Forrer vd., 2014:13). Üçüncü sektör ve buradaki aktörlerin temelinde genel olarak hayırseverlik (Philanthropy) amaç ve faaliyetlerinin bulunduğu kabul edilmektedir. Grekçe kökenli philanthropy terimi kurumsallaşmış hayırseverlik anlamına gelmektedir. Burada hayırseverlik, belirli kamusal sorunlar ve kamusal yarar için kişisel servet ve becerilerin kullanımını ifade etmekte ve genellikle hayırsever vakıflara ve benzer kurumlara işaret etmektedir (Anheier ve List, 2005:196). Hayırseverlik çalışmaları (philanthropic studies) temelde ABD merkezli olup ABD toplumunda hayırseverliğe ve vakıf geleneğine odaklanmaktadır. Kar amacı gütmeyen kuruluşlar ekonomi bilimi ile yakından ilgilidir. Gönüllü derneklere, gönüllüğüne, sosyal sermayeye yapılan vurgular da sosyoloji disipliniinde yoğunluk kazanmaktadır. İlgi/çıkar dernekleri/birlikleri ve politik dernek/birlikler daha ziyade politika bilimin odağında bulunmaktadır. Sosyal ekonomi ve kuruluşları, daha ziyade Avrupa'da çalışılmaktadır. Yine sivil topluma ilgi sosyal bilimler ve politika alanının sınırlarını geçen çalışmalar olarak dikkat çekmektedir (Anheier ve List, 2005). Bu nedenle bu kavramlar interdisipliner veya transdisipliner özellikler gösterebilmektedirler.

Kar amacı gütmeyen sektör, kar elde etme amacı haricinde farklı amaçlarla kurulan fakat hükümet organı veya bağlı, ilişkili kuruluşu olmayan, örgütler, dernek ve birliklerden oluşan bir sektördür (Forrer vd., 2014:12). Ne kamu ne de piyasaya ait olmayan kar amacı gütmeyen kuruluşlar, modern toplumların özel bir parçasını oluşturmaktadırlar. Modern toplumlar, kâr amacı gütmeyen kuruluşların dikkate değer çeşitliliği ile öne çıkmaktadır. Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, politika, sanat ve kültür, sosyal hizmetler veya spor ve hobi faaliyetleri gibi çeşitli alanlarda aktiftirler (Zimmer ve Stecker, 2004:2). Kar amacı gütmeyen kuruluşlar ayrıca sigorta şirketleri, dini örgütler, eğlence/dinlence kulüpleri, sanat kuruluşları, iş dünyası birlikleri ve diğer çeşitli hizmet kuruluşlarından oluşmaktadır (Forrer vd., 2014:12). Kar amacı gütmeyen sektörün birtakım ortak özellikleri bulunabilmektedir. Bir dereceye kadar *örgütlü*, kurumsal olarak hükümetten ayrı olma *özerklik*, sahiplerine yöneticilerine kar sağlamamak *kar amacı gütmemek*, kendi kendilerini yöneten, faaliyetlerini kontrol eden *faaliyet ve gündemlerinde bağımsızlık*, anlamlı derecede gönüllü katılıma dayalı olma, *gönüllülük* (Anheier ve List, 2005:180).

Uluslararası düzeyde, kar amacı gütmeyen kuruluşlara sıklıkla sivil toplum kuruluşları denilmekte ve "sivil topluma" referans verilmektedirler (Forrer vd., 2014:12). Sivil toplum kuruluşları çıkar/ilgi gruplarıdır. Sivil toplum kuruluşlarının temel özelliği belli bir toplum kesimini temsil etmeleri ve

belli konularda toplumsal ve siyasal ilgi ve çıkarlara sahip olmalarıdır. Entelektüel veya maddi ilgi ve çıkarlar için araştırmalar, ikna ve kamuoyu oluşturmada, gündem belirlemede ve müdafilikte ustalaşmışlardır. Bilgi üretimleri, politika önerileri ve müdafilik (advocacy) yaparlar. Sivil toplum, açıkça, toplumdur (Kukathas, 1999:22). “Toplum”u betimlemek veya nitelikleme için “sivil” sıfatı ön plana çıkartıldığında, “sivil” toplum, çatışan bireysel ve grup ihtiyaçlarının, bütün fikir ayrılığı ve çatışmalarıyla birlikte görgül güncel yaşamın, özel arzu ve çaba alanının bütün kütesidir (Kukathas, 1999:25). Sivil toplum kuruluşları, ulus devlet kapsamında 3. sektör olarak değerlendirilmektedir. Bazı sivil toplum kuruluşları özellikle son yıllarda belli uzmanlık alanlarına yoğunlaşmaya başlamışlardır. Çevre ve enerji gibi alanlarda çalışmalar yapan kuruluşlar bulunmaktadır. “Sivil toplum” teriminin tarihi modern dünyanın tarihinden daha eskidir (Reichardt, 2004:35). ‘Sivil’ kelimesinin çok önemli ve enteresan sosyal, tarihi ve yorumsal yüklenmelere sahip olduğunu bildiren Tester’a (1992:9) göre, barbarlık koşullarına karşıt olarak eğitim, saflık, entelektüellik durumlarına işaret eden bir değerler kataloğundan ayrılamaz. Sivil toplum zengin bir tarihe sahip olmasına karşın Edwards’a (2014:13) göre, komünizmin düşüşü ve takip eden demokratik açılımlar ve uluslararası düzeyde hükümet dışı organizasyonların (NGO) yani sivil toplum kuruluşlarının hızlı bir artışı gibi sebeplerle ancak 1980’lerden itibaren uluslararası düzeye taşınmıştır. Sivil toplum kavramı komünizm-sonrası dönemle yakından ilgilidir. Kavramın fikrî kökleri Avrupa liberal düşüncesinin tarihinde yatmakla beraber, saf ekonomik liberalizmden ayrı bir özgürlük kavramını tecessüm ettiren bir sosyal düzen peşindeki Doğu Avrupa’da gelişmiştir (Barry, 1999:1). Sivil toplumun kesin anlamı üzerinde bir konsensüs bulunmamaktadır. Sivil toplum öncelikle vatandaşların ve toplumun devlet ve piyasa ile kurdukları ilişkilerdeki rolleriyle ilgilidir. Baskın modern görüş, sivil toplumu, devlet ve ekonomi alanlarının arasında bir alan olarak, ancak devleti ve piyasayı birinin diğerine baskın olmasını engelleyen tampon bir bölge olarak kabul etmektedir. Modern sivil toplum, insanların ortak ilgi/çıkarlarını ilerletmek için gönüllü olarak birleştikleri aile, devlet ve pazar arasında yer alan kurumların, kuruluşların ve bireylerin toplamıdır (Anheier ve List, 2005:54). Sivil toplum örgütleri terimi yaygın olarak kullanıldığı ve farklı tipte örgütlere işaret ettiğini belirten Marchetti’ye (2017:3-4) göre, topluluk örgütlerini, hükümet dışı örgütleri (STK), sosyal hareketleri, işçi sendikalarını, yerel grupları, hayırseverlik örgütlerini, inanç –temelli örgütleri, medya işletmelerini, akademiyayı, diaspora gruplarını, lobi ve danışmanlık gruplarını, düşünce kuruluşları ve araştırma merkezlerini, uzmanlar, profesyonel dernekler ve vakıfları kapsamaktadır. Siyasi partiler ile özel işletmelerin bu terim kapsamına girip girmediğine ilişkin tartışma ise devam etmektedir.

Sivil toplumu, aktif ve sorumlu vatandaşlığın yaşama geçtiği alan olarak tanımlayarak bugün Türkiye’de Keyman’a (2004:10) göre, üç tane sivil toplum anlayışı, dili aynı anda vardır. Bunların ilki, sivil toplumu, STK’larla özdeşleştiren ve “örgütsel yaşam” olarak tanımlayan yaklaşım; ikincisi sivil toplumu demokratikleşmeyle özdeşleştiren ve “demokrasiye geçişin ön-koşulu” olarak tanımlayan yaklaşım ve sonuncusu sivil toplumu, “katılımcı demokratik toplum yönetiminin gerekli aktörü” olarak gören yaklaşımlardır. Bunları Keyman, (2004:13), birincisini örgütsel yaşam olarak sivil toplum, ikincisini kamusal alan olarak sivil toplum, üçüncüsünü de demokratik yönetim sivil toplum olarak belirtmektedir. Keyman’a (2004:11) göre, özellikle 1990’lardan bugüne sivil toplum alanının ciddi olarak genişlemesine rağmen aynı oranda derinleşmemiştir. Bugün sivil toplum örgütlerine, meslek odalarına, vakıflara, bir de hemşeri örgütlerine vs. bakıldığında, Türkiye’de 150 bin tane STK olduğu görülmektedir. Bunlardan 80 bin tanesini STK’lar, 60 binini hemşerilerin kurduğu örgütler, 5 bin kadarını meslek odaları, 3 bin kadarını da vakıflar vs. oluşturmaktadır. Bu yüksek nicel artışa karşılık, sivil toplumun Türkiye’de etkisi sınırlı görünmektedir.

Sivil toplum, üçüncü sektör olarak düşünülürse Keyman’a (2004:15-16) göre, bir ülkede demokrasinin, ekonomik kalkınmanın olması için, o ülkedeki insanların mikro ölçekli aktif katılımlarının olması gerekir. Sivil toplumda, insanların sosyal sermaye bağlamında bir çıkarları

vardır, ama bu güven temelinde bir çıkardır. Belli bir konudaki bu güven, ufak ufak birleştiği zaman, yönetim ister çok partili, ister koalisyon olsun, o toplumdaki demokrasi sürekli olmaktadır. Türkiye’de sivil inisiyatifi temsil eden hareketler çerçevesinde değerlendirilebilecek pek çok STK mevcuttur. Bunları aşağıdaki gibi gruplandırmak mümkündür (AB Uyum Süreci ve STK’lar 2004: 39): “1. Ticaret birlikleri, 2. Sendikalar, 3. İşveren kuruluşları/profesyonel federasyonlar, 4. Hükümet dışı kuruluşlar (NGO) 5. Hizmet ve üretim birlikleri, 6. Yerel idarelerin birlikleri, 7. Politik ilgi grupları, 8. Dinsel ilgi grupları, 9. Diğer gruplar” Yukarıdaki STK gruplarını temsilen pek çok dernek, vakıf ve birlik mevcuttur. Söz konusu STK’ların en etkili ve güçlüleri neo-liberal çerçevede değerlendirilebilecek iş adamları dernekleri (TUSİAD, MUSİAD v.s.), vakıflar (TESEV, TEMA Vakfı, TEV v.s.), birlikler (TOBB), sanayi ve ticaret odaları (İSO, İTO v.s.). Özellikle, AB süreci ile birlikte, neoliberalist STK’ların çalışması yoğunlukla AB lehine kamuoyu oluşturma ve toplumun yönlendirilmesinden ibaret olmuştur (Talas, 2011:396).

3. YÜKSEKÖĞRENİM VE TÜRKİYE’DE VAKIF (ÖZEL) ÜNİVERSİTELERİ

İçinde bulunulan küresel çağda, politik, sosyal, ekonomik ve kültürel bilgi üretiminin farklı kaynaklarının sözkonusu olduğu ve bu kaynakların giderek çeşitlendiği bilgi toplumlarından bahsedilmektedir. Bilgi üretimi, yerel ve uluslararası ölçekte yapılabilen ve genellikle piyasa kurallarına ve değerlerine uygun yapılmaktadır. Geçmişte ve halen geniş ölçüde üniversitelerin tekelinde olan bilgi üretiminde arz ve talep edenler ile dağıtım kanallarında çeşitlenme ve heterojenleşme sözkonusudur. Devlet kurumlarının, işletmelerin ar-ge birimlerinin, sendikalar ve diğer sivil toplum kuruluşlarının, düşünce kuruluşlarının ve OECD ve Dünya Bankası gibi kuruluşların bilgi üretimleri sözkonusudur. Ancak klasik ve halen en güçlü bilgi üretim merkezleri üniversitelerdir. Yükseköğrenimi üstlenen bu kuruluşların hizmeti kamusal bir hizmettir. Ancak Batılı ülkelerin birçoğunda bu hizmet devletin kontrol ve denetimi altında özel sektöre de açılmıştır. Türkiye’de de vakıf üniversiteleri ya da başka bir adlandırma ile özel üniversitelere bu hizmet alanı 1980’lerden itibaren açılmış bulunmaktadır. Vakıf üniversiteleri Yüksek Öğretim Kurumu bünyesinde faaliyet yürütmekte, denetim ve kontrole tabi bulunmaktadır. Vakıf üniversiteleri halen öğretim üyeleri yönünden kamu üniversitelerine bağımlı bulunmaktadır. Buralardan yetişen işgücünü daha uygun sosyal ve ekonomik haklar sunarak bünyelerine almaya çalışmaktadırlar. Bu yararlanma durumu halen bir bağımlılık ilişkisi şeklinde sürmektedir.

Bilgi toplumlarında bilginin ticarileşmesi ile birlikte, makrodan mikroya, ulusötesi yapılardan bireylere, aktörler açısından bilginin önemi artmış ve bilgi rekabetleri ve işbirlikleri söz konusu olmuştur. Vakıf üniversiteleri de bu rekabet ve işbirliklerinin yeni sayılabilecek bir paydaşı olarak ortaya çıkmışlardır. Bilgi üretiminin başta gelen aktörleri olarak üniversiteler sosyal, politik, ekonomik ve kültürel açılardan tarihin her aşamasında önemli kurumlar olmuşlardır. Üniversitenin ekonomik ve sosyal gelişmenin en önemli unsuru olduğunun yaygın şekilde bir temel gerçeklik olarak kabul edildiğini belirten Kerr’e (2001:xii) göre, üniversitenin görünmez üretiminin, bilginin, mesleklerin, sosyal sınıfların, bölgelerin ve hatta ulusların yükseliş veya düşüşlerini etkileyen en güçlü tek öge olma olasılığı vardır.

Üniversite, tarihsel süreçte sosyal, politik, ekonomik ve kültürel yapıların talebi ve ihtiyaçları doğrultusunda bir değişim ve dönüşüm içinde farklı aşamalardan geçerek günümüze gelmiştir. Söz konusu yapıların talep ve ihtiyaçları çoğu zaman birbirleriyle çatışma ve çelişkiler göstermiştir. Ancak bu yapıların genel bir eğilim olarak konsensüs sağladıkları durumlarda söz konusu olabilmektedir. Üniversitelere ilişkin ortaya çıkan genel trendler bunun için bir gösterge niteliğine sahiptir. Üniversitenin tarihi genellikle üç kuşağa ayrılarak açıklanmaktadır. Birinci kuşak üniversiteler Ortaçağ üniversiteleri; ikinci kuşak modern Humboldt Alman üniversiteleri; son ve üçüncü kuşak üniversiteler ise küreselleşme, bilgi toplumu ve neo-liberal eğilimlerle ilişkili olan kuşaktır. Kerr (2001) bu kuşak üniversiteleri girişimci üniversiteler olarak adlandırmaktadır.

Rashdall'a (1895:5) göre, üniversite, anayasal krallık, parlamento veya mahkemeler gibi açıkça bir Ortaçağ kurumudur. Bilimsel çalışmalar dahil her türlü entelektüel etkinlik Orta Çağda üniversiteler çatısında yer almıştır (Westfall, 2000:125). Ancak 17. Yy'da Kıta Avrupası'nda başlıca öğretim mevkileri kendisine kapalı olan, eğitim değil bilimi entelektüel toplumsal bir olgu haline getiren bilimsel hareket, bilim derneklerini ortaya çıkarmıştır. Yüzyılım başlarında Roma'da gelişen Accademia dei Lincei (Lincei Akademisi), Yüzyılım ortasında Floransa'da Medici Dükünün himayesinde Accademia del Cimento (Deney Akademisi), 1650'lerde Fransa'da Herbert de Montmor'un koruyuculuğu altında kurulan Montmor Akademisi, İngiltere'de Gresham Koleji 1662'de kurulan Royal Society (Kraliyet Derneği) bu derneklerin önemlilerinden bir kaçıdır (Westfall, 2000:129-178).

19. yüzyılda üniversitenin yeniden doğuşu Almanya'da 1809'da Wilhelm von Humboldt girişimiyle 1809 Berlin Üniversitesi'nin kurulmasıyla olmuştur. Bu model hızla bütün Almanya'ya yayılmıştır. Böylece Alman üniversitesi 19. yy'daki en güçlü yeni kurumlardan biri olarak ortaya çıkmıştır (Kerr, 2001:8-9). Hızla değişen dünyaya kısmi bir cevap olarak Alman üniversitelerinin daha seküler bir müfredata yönlenmeleri, bilim ve araştırma eğitimi dahil öğrenim alanlarındaki temel çabaları desteklemeleri şeklinde roller üstlenen (Shapiro, 2005:51) 19. yy'ın başlarında Almanya Üniversite kuşağı doğmuştur. Fakat Humboldt modelinde modern ABD üniversitesi 1825'te Harvard'la başlar (Kerr, 2001:10). Bu yeni kuşak üniversite kuramsal temelli soyut bilimsel çalışmalardan ziyade pratik ve uygulamalı bilimlere ve teknolojiye daha fazla dayanır olmuştur. Bu anlamda Kerr'e (2001:7-8) göre, modern üniversite, "akademi"den ziyade Sofistlerin ve Pythagoreascıların profesyonel okulları ve bilim enstitülerine daha kolay eşleşebilir görünmektedirler Üçüncü kuşak üniversiteler ise Etzkowitz'in (2013) deyişiyle "girişimci veya müteşebbis" üniversitelerdir. ABD'de yaygınlaşan bu yapılanma dünyanın diğer bölgeleri ve Bologna süreci (Curaj vd. 2012) ile birlikte Kıta Avrupası eğitim sistemlerini etkilemektedir.

Girişimci üniversite, farklı toplumlardaki farklı şekillenmelere karşın üçlü bir sarmal içinde endüstri ve hükümetle etkileşime girmektedir (Etzkowitz, 2013:506). Girişimci üniversite, teknoloji transferi, firma oluşumu ve bölgesel kalkınmayı eğitim ve araştırma görevleriyle bütünleştirmiş olarak akademik bir görev haline getirmektedir (Etzkowitz, 2013:487). Girişimci üniversite modeli, toplumdan izole değil, sanayi ve hükümetle *etkileşim* içinde, nispeten *bağımsız*, etkileşim ve bağımsızlık arasındaki gerilimin üstesinden eş zamanlı gelebilen *melezleşme* ve hükümet ve endüstrideki değişimlere bağlı olarak üniversitenin içsel yapısını sürekli yenilerken endüstri ve hükümet de üniversite ile ilişkilerini revize etmesini ifade eden *karşılıklık* varsayımları ile açıklanmaktadır (Etzkowitz, 2013:491-492). Kerr'e (2001) göre, "üniversite ideası" rahipleriyle bir köydü. 'Modern üniversite ideası' entelektüel oligarşisi ile endüstrileşmiş bir kasabaydı. 'Çok kampüslü mega üniversite ideası' (multiversity) sınırsız çeşitlilikte bir şehirdir. Bazıları bu şehirde kaybolur; bazıları tepesine yükselir; onların yaygın olarak birçok alt kültürlerin birinde yaşamaları yaygın bir modadır. Köyde olduğundan daha az topluluk duygusu fakat daha az sınırlanma duygusu var. Kasabada olduğundan daha az amaç duygusu ama sivrilme ve başarılı olmak için daha çok yol var. Bir şehirde olduğu gibi tek bir yönetim altında çok sayıda ayrı çaba vardır" (s.31).

Üniversitelerin üçlü sarmal içinde küreselleşmenin, bilgi toplumunun ve bilginin ticarileşmesinin bir sonucu olarak değişim ve dönüşümüne eleştirel yaklaşımlar da söz konusudur. Bu doğrultuda, Altbach'a (2004) göre, küreselleşme ile yükseköğretim veya yükseköğretimin küreselleşmesi hakkında içlerinde doğruluk ve yanlışlıkları barındıran iddialar bulunmaktadır. Bazıları, küreselleşmenin, internetin ve bilim dünyasının, karşılıklı bağımlılığın olduğu yeni bilgi çağında oyun alanını düzleştireceğini (eşitsizlikleri gidereceğini) savunmaktadır. Diğerleri, küreselleşmenin hem dünya çapında eşitsizlik hem de üniversitenin McDonaldizasyonu olduğunu iddia etmektedir. Yükseköğretime yapılan çağdaş baskıların tümünün, küreselleşmenin sonucu olarak özel sektörün gelişmesi için kitleselleşme baskılarından kaynaklandığı iddia edilmektedir (s.3). Özellikle girişimci

üniversite modeli ve yükseköğretimin özelleşmesi anlamına gelebilen vakıf üniversiteleri oluşumu küreselleşme ve bilgi toplumu ve dolayısıyla bilginin ticarileşmesi ve metalaşması anlamına gelebilmektedir.

Yükseköğretim alanını kamu dışındaki aktörlere de açılması, bilgi üretimi, bilginin ticarileşmesi, üretenler, tüketenler ve dağıtım kanalları itibariyle çeşitlenmesi, heterojenleşme ve rekabet, yerel ve küresel ağlar üzerinden işbirlikleri gibi niteliklere sahiptir. Rekabet ve işbirlikleri bu alanda gerilimlere yol açabilmekte ve üniversiteler üzerinde değişim yönünde baskı oluşturmaktadır. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de yükseköğretimin yapısında zamanla değişim ve dönüşümler olmuştur. Türkiye yükseköğretim tarihini Akyüz (2008:318) (i) yeniden doğuş ve kuruluş (1923-1946), (ii) çok partili hayata geçiş ve sonrası (1946'dan sonra) şeklinde ikili bir tasnife tabi tutmaktadır. Gürüz (2003) ise belirgin olarak 1933, 1960 ve 1980 sonrasına değinmekte ve girişimci üniversite modeli doğrultusunda Kıta Avrupası (Humboldt) ekolünden Anglo-Sakson üniversite ekolüne geçiş için özellikle 1980’lerden sonra çalışmalar yapıldığına işaret etmektedir. Ancak son döneme ilişkin gelişmelerin okunması bakımından farklı dönemselleştirmeler de söz konusudur. Yükseköğretimin yakın tarihine odaklanan çalışmaların biri olan Arlı (2016:201), beş ayrı dönem üzerinden 1981-1992, 1992-1995, 1995-2003, 2003-2007 ve 2007 olarak tespit etmektedir. Çalışmalarında Gür ve Özoğlu (2015:305-318) ise YÖK (1981) sonrasında yükseköğretimin yapısını değiştiren dönüştüren yeni üniversitelerin yoğunlukla kurulduğu 1982 yılı, 1992 yılı, 1996-2001 yılları arası ve 2006-2011 yılları arası olmak üzere dört farklı dönemi esas almakta ve sistemde bir “reform” beklentisinin bulunduğunu belirtmektedirler. Bu dönemleştirme çalışmalarının da işaret ettiği gibi 2000’li yıllarda üniversiteye ilişkin büyük değişim dalgalarına şahit olunmuştur. Yeni üniversiteyi, Gürüz (2003:i-iii), “*unutulmamalıdır ki, üniversite artık basit yapıli bir öğretmen öğrenci topluluğu değil, bilgi ekonomisinin beyni niteliğinde bir bilgi fabrikası ve fevkalade karmaşık yapıya sahip bir işletmedir*” şeklinde “girişimci üniversite” modeline uygun tanımlamakta ve desteklediği modelin “müteşebbis üniversite modeli” olduğunu belirtmektedir.

Kıta Avrupası üniversite modelini benimseyen Türk üniversiteleri (Gürüz, 2003:299) 1950’lerde Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle pazara yönelik insan gücü ihtiyacını karşılayacak yaygın üniversite modeline yani ABD üniversite modeline yönelmiştir. 1960 İhtilalinden sonra üniversitelere “özerklik” verilmiştir. 1981’de yapılan Anayasa değişikliği ile üniversiteleri bir çatı altında birleştiren 2547 sayılı Yasayla Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) kurulmuş ve kâr amacı gütmeyen özel vakıf üniversitelerinin kurulmasına izin verilmiştir. (Gürüz, 2003:303; <https://www.yok.gov.tr/kurumsal/tarihce>, erişim tarihi:18.02.2020). Yükseköğretim Kurulu (YÖK) bünyesinde “vakıf üniversiteleri” ile ilgili faaliyetleri yürütmek, kontrol ve denetimi amacıyla Vakıf Yükseköğretim Kurumları Koordinasyon Birimi kurulmuştur (Koçak -Tufan vd. 2018:8). Böylece 1993’te eğitime başlayan 2006’dan itibaren sayıları, öğrenci ve öğretim elemanları bakımından genişleyen vakıf üniversiteleri, devlet üniversiteleri ile birlikte yükseköğretimde örgütlenme, sahiplik ve finansman yönünden ikili bir yapı ortaya çıkarmışlardır. Vakıf üniversitelerinin de yarısından fazlası Türkiye’de büyük sermayenin merkezi olan İstanbul’da kurulmuştur. (Arlı, 2016:199-236).

2000’ler sonrasında üniversitelere ilişkin bir kısım köklü değişiklikler (YÖK, 2019:10) söz konusu olmuştur. Yükseköğretimde bir “reform ihtiyacı” hükümet programlarında ve kalkınma programlarında yer almış ve bu ihtiyaç 10. Kalkınma Planında “*toplumun ve ekonominin ihtiyaçlarına duyarlı, ürettiği bilgiyi ürüne, teknolojiye ve hizmete dönüştüren, küresel ölçekte rekabetçi bir yükseköğretim sistemine ulaşılması*” şeklinde ifade edilmiştir (Çelik ve Gür, 2014:719-720). Yök Başkanı Saraç, “YÖK Akademi” projesi bağlamında “ülkemizin akademideki potansiyelini sadece ilgili alandaki bilim insanları değil, tüm kurum ve kuruluşlara ve özel sektöre de açmış olduk”larını belirtmektedir (Koçak -Tufan ve Güran, 2019:10). Üniversite yapılıması

değişime işaret eden bir kısım göstergelerden bahsedilebilir. Üniversiteler arasından araştırma yapacak üniversitelerin belirlenmesi ([www.hurriyet.com.tr /egitim/arastirma-universitesi-nedemek-universiteler-icin-kriterler-nasil-belirlendi-40591036/](http://www.hurriyet.com.tr/egitim/arastirma-universitesi-nedemek-universiteler-icin-kriterler-nasil-belirlendi-40591036/) erişim tarihi: 18.02.2020) ve İstanbul ve Gazi Üniversiteleri gibi köklü üniversiteleri de kapsayan bir kısım üniversitelerin bölünmesi yeni üniversitelerin kurulmasına ilişkin yapılan düzenlemeler, lehte ve aleyhte ciddi tartışmalara sebep olmuştur (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43908747/> erişim tarihi:18.02. 2020). Selçuklu ve Osmanlı devletlerindeki “vakıf medreseleri” ile özdeşleştiren YÖK Başkanı Saraç’a göre, “Vakıf Yükseköğretim Kurumları, ülkemizin yükselen değerleridir”. Vakıf üniversitelerinin olumlu ve olumsuz algılamalarına işaret ederek bu kurumların sonuçta yararlı kurumlar oldukları vurgulanarak (Koçak -Tufan vd. 2018:6-7); “zamanla anayasamıza ve yasalara aykırı “özel üniversite” kavramı ile ilişkilendirilmeye müsait bazı uygulamalar bulunsa da, vakıf yükseköğretim kurumlarının yükseköğretim sistemine olumlu katkıları ve önemi inkar edilemez. Vakıf üniversitelerimizin bilim hayatımızın gelişimine ve yükseköğretime erişime yararı olduğu kadar artık uluslararası başarılarla da imza atmakta ve ülkemizin görünürlüğünü de desteklemektedir” denilmektedir.

Vakıf yükseköğretim kurumlarının yükseköğretim sistemi içerisinde önemli bir konuma gelmeleri, idari ve mali yönleri başta olmak üzere çeşitli konularda devlet üniversitelerinden farklılıklar arz etmeleri nedeniyle kendilerine özgü bir kısım mevzuat düzenlemeleri yapılmıştır. Bu mevzuat düzenlemeleri ile vakıf üniversiteleri için birtakım kriterler tespit edilmiştir (Koçak -Tufan vd. 2018:8-10). Bu standart ve kriterler; asgari malvarlığı ve Vakıf Yükseköğretim Bölgelerinin tespiti, asgari yaşam alanı, eğitim ve kütüphane gibi araştırma alanları, kurulacak olan vakıf yükseköğretim kurumunun sürdürülebilirliğini sağlamak üzere kurucu vakfın belli bir mali güce sahip olması, ayrıca üniversitenin kurulabilmesi için eğitim alanları, kütüphane, sosyal ve sportif tesisleri bulunan bir kampüs yapılacağını taahhüt etmesi ve geleceğe yönelik beş yıllık rasyonel bir plan sunması gibi kriterler tespit edilmiştir.

Ancak vakıf üniversitelerinin Türkiye genelinde yaygınlaştırılması amacıyla ekonomik, sosyal ve kültürel bakımlardan gelişmişlik durumlarına göre A, B ve C şeklinde bölgesel farklılaşmaya ve farklı standart ve kriterlerin tespiti yönüne gidilerek, koşullar A’dan C’ye doğru giderek kolaylaştırılarak farklı bölgelerde kurulmalar teşvik edilmiştir. Buna göre, vakıf yükseköğretim kurumu bölgelerine göre A Grubunda, mevcut vakıf yükseköğretim kurumlarının %63’ünü barındıran İstanbul; B Grubunda, İstanbul dışındaki büyükşehirler ve C Grubunda da büyükşehir dışındaki diğer şehirler yer almaktadır (Koçak -Tufan vd. 2018:9).

Yapılan denetimler ve kendilerine gelen şikayetler üzerine bir kısım tedbirlerin ve iyileştirmelerin yapıldığı belirtilmektedir (Koçak -Tufan vd. 2018:10): “Halen eğitim öğretime devam eden ve yeni açılacak olan özellikle uygulamalı programlar için kurumsal alt yapıları değerlendirmek üzere yerinde incelemeler arttırılmıştır. Bütün yerinde incelemelerde ve ziyaretlerde, “kütüphane, basılı ve elektronik kitap sayısı”, bunların güncel olup olmadıkları ayrıca “kafeteryalar, sosyokültürel faaliyetler” için sahip olunan olanaklar ve “spor tesisleri”, bunlardan “öğrencilerin yararlanma sıklığı” ayrıca “araştırma merkezlerinin faaliyetleri” değerlendirilmektedir. Öğrenciler ve öğretim üyeleri için sunulan olanaklar için gerektiğinde iyileştirmeler önerilmektedir. Öğrenci gelirlerinin tek hesaptan takibi ile ilgili olarak ayrıca yeni akademik birim kurma ve yıllık öğrenci kontenjan taleplerinin değerlendirilme süreçlerinde, sahip olunan eğitim-öğretim olanakları ve sosyal alanların genişlik ve kapasitelerinin de göz önünde bulundurulması ile ilgili çalışmalar yapılarak Genel Kurul kararları alınmış; “Vakıf Yükseköğretim Kurumları ile Özel Hastaneler İşbirliği Usul ve Esasları” uyarınca vakıf üniversitesi ile özel hastane arasında işbirliğini düzenleyecek Afiliasyon Tıp Protokolü yayımlanmış; yeni tıp fakültesi kuruluşunda Sağlık Bakanlığında onay alınmasına ilişkin düzenlemeler yapılmış; ayrıca Vakıf yükseköğretim kurumlarında görev yapan akademik

personelin birden fazla kurum, kuruluş veya şirkette SGK kayıtlarının tespit edilmesi nedeniyle de bir çalışma yürütülmüştür”.

2018, 2019 YÖK vakıf yüksek öğretim raporları taranarak, vakıf üniversitelerinin kuruluş merkezleri, kuruluş yılları, akademik birim sayıları, öğrenci -kadro durumları, öğrenci başına kitap ve alan sayıları itibariyle kütüphane kapasiteleri, tam bursluluk durumları, öğrenci başına gider ve öğrenci gelirlerinin toplam gelire katkılarını esas alarak aşağıda Tablo 1 oluşturulmuştur.

Tablo 1: Vakıf Üniversiteleri (YÖK 2018, 2019 Raporları)

Sırası	Üniversite Adı	Akademik Birim sayısı			Öğrenci -Kadro Durumu			Kütüphane		Tam bursluluk oranı	Öğrenci Başına Cari Gider	Öğrenci Gelirlerinin Toplam Gelire Katkısı
		Fakülte	Enstitü	YO + MYO	Öğrenci Sayıları	Kadrolu Öğretim üyesi sayısı	Öğretim Üyesi Başına Öğrenci Sayısı	Öğrenci başına Basılı kitap	Öğrenci başına Alanı			
1	Bilkent Üniversitesi (1984-Ankara)	8	6	3	12.185	353	35	42	1,1	%20	32.834	%64
2	Koç Üniversitesi (1992-İstanbul)	7	4	-	7.947	390	20	32	1,5	%18	76.350	%39
3	Başkent Üniversitesi (1994-Ankara)	11	7	10	16.728	847	20	13	0,9	%12	12.992	%99
4	Işık Üniversitesi (1996-İstanbul)	6	2	2	6.994	117	60	9	0,4	%10	14.912	%97
5	Bilgi Üniversitesi (1996-İstanbul)	7	2	8	25.264	304	83	6	0,2	%10	15.296	%59
6	Sabancı Üniversitesi (1996-İstanbul)	3	3	-	5.172	201	26	22	2,1	%10	62.633	%42
7	Yeditepe Üniversitesi (1996-İstanbul)	13	7	5	25.065	528	47	6	0,3	%11	14.378	%59
8	Atılım Üniversitesi (1997-Ankara)	7	3	2	9.510	231	41	8	1,0	%10	13.331	%86

9	Beykent Üniversitesi (1997- İstanbul)	9	2	4	30.85 0	412	75	3	0,4	%10	7.609	%86
10	Çağ Üniversitesi (1997-Mersin)	3	2	3	5.669	58	98	9	1,2	%10	8.033	%76
11	Çankaya Üniversitesi (1997-Ankara)	5	2	2	8.148	183	45	7	0,8	%12	12.66 2	%61
12	Doğuş Üniversitesi (1997- İstanbul)	5	2	1	8.634	159	54	4	0,3	%10	9.952	%94
13	İstanbul Kültür Üniversitesi (1997- İstanbul)	8	2	4	15.69 7	217	72	4	0,3	%10	13.43 2	%66
14	Kadir Has Üniversitesi (1997- İstanbul)	8	1	4	6.644	163	41	12	0,4	%11	18.13 7	%62
15	Maltepe Üniversitesi (1997- İstanbul)	9	3	4	12.02 5	381	32	8	0,3	%10	11.69 8	%75
16	Bahçeşehir Üniversitesi (1998- İstanbul)	8	4	4	25.14 2	463	54	6	0,2	%10	17.39 5	%97
17	Haliç Üniversitesi (1998- İstanbul)	6	4	5	10.81 6	154	70	4	0,1	%10	11.76 1	%77
18	İstanbul Okan Üniversitesi (1999- İstanbul)	10	3	3	22.58 6	468	48	3	0,2	%10	13.88 8	%62
19	Ufuk Üniversitesi (1999-Ankara)	5	2	6	5.169	180	29	3	0,5	%10	7.014	%95
20	İstanbul Ticaret Üniversitesi (2001-İst)	6	4	2	8.962	162	55	8	0,6	%10	14.22 2	%88
21	İzmir Ekonomi Üniversitesi (2001-İzmir)	9	4	5	9.322	205	45	6	0,4	%11	15.53 8	%93

22	Yaşar Üniversitesi (2001-İzmir)	9	2	4	10.423	189	55	5	0,1	%10	12.105	%85
23	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Ü. (2003-Ankara)	6	3	-	6.052	219	28	11	0,4	%13	25.085	%56
24	Demiroğlu Bilim Üniversitesi (2006-İstanbul)	3	2	2	2.458	200	12	6	0,3	%10	30.407	%54
25	Acıbadem Üniversitesi (2007-İstanbul)	7	3	2	4.287	478	9	4	0,4	%13	23.329	%43
26	İstanbul Arel Üniversitesi (2007-İstanbul)	5	3	4	13.696	231	59	4	0,3	%11	9.414	%84
27	İstanbul Aydın Üniver. (2007-İstanbul)	12	3	5	35.999	491	73	1	0,1	%11	8.257	%61
28	Özyeğin Üniversitesi (2007-İstanbul)	6	3	2	8.040	202	40	7	0,4	%10	22.049	%92
29	Altınbaş Üniversitesi (2008-İstanbul)	9	3	3	11.450	250	46	5	0,3	%12	13.136	%98
30	Hasan Kalyoncu Üni. (2008-Gaziantep)	7	3	1	7.931	176	45	3	0,2	%14	8.681	%93
31	İstanbul Şehir Üni. (2008-İstanbul)	7	3	2	6.108	149	41	23	0,8	%10	22.722	%54
32	İzmir Kavram MYO (2008-İzmir)	-	-	1	2.587	9	287	5	0,5	%10	5.798	%62
33	Piri Reis Üniversitesi (2008-İstanbul)	5	2	1	3.836	75	51	2	0,4	%10	15.811	%30
34	Avrupa MYO (2009-İstanbul)	-	-	1	2.092	25	84	2	0,2	%10	3.272	%99
35	İstanbul	1	3	5	30.61	630	49	1	0,2	%11	9.291	%88

5	Medipol Üni. (2009-İstanbul)	2			6								
3 6	Yeni Yüzyıl Üniversitesi (2009-İstanbul)	1 0	3	2	8.898	295	30	1	0,1	%10	6.994	%82	
3 7	KTO Karatay Üni. (2009- Konya)	7	3	4	8.118	173	47	4	0,4	%18	8.972	%81	
3 8	Nuh Naci Yazgan Üni. (2009-Kayseri)	5	3	-	3.213	64	50	2	0,5	%11	6.585	%71	
3 9	TED Üniversitesi (2009-Ankara)	5	1	-	3.179	116	27	6	0,5	%12	19.04 1	%70	
4 0	Toros Üniversitesi (2009-Mersin)	3	2	4	3.195	62	52	5	0,2	%11	7.507	%87	
4 1	Antalya Bilim Üni. (2010- Antalya)	5	2	3	3.327	82	41	8	0,1	%10	15.00 0	%15	
4 2	Avrasya Üniversitesi (2010- Trabzon)	4	3	4	6.883	116	59	2	0,1	%12	3.388	%82	
4 3	Bezm-i Alem Vakıf Üni. (2010- İstanbul)	4	4	1	3.347	217	15	8	0,4	%20	52.29 5	%60	
4 4	Faruk Saraç Tasarım MYO (2010-Bursa)	-	-	1	627	0	-	5	0,2	%10	7.815	%72	
4 5	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Ü. (2010- İstanbul)	7	2	2	6.724	140	48	14	0,3	%19	12.45 9	%56	
4 6	İstanbul 29 Mayıs Üni. (2010- İstanbul)	4	1	-	1.647	62	27	51	0,6	%11	20.08 5	%14	
4 7	Sabahattin Zaim Üni. (2010- İstanbul)	7	2	-	10.45 3	193	54	7	1,5	%13	11.23 6	%68	
4 8	Alanya HEP Üniversitesi (2011-Antalya)	3	2	-	421	21	20	5	1,1	%12	14.60 4	%74	

49	İstanbul Gedik Üniversitesi (2011-İstanbul)	7	3	2	4.537	131	35	3	0,1	%12	13.302	%87
50	İstanbul Gelişim Üniversitesi (2011-İstanbul)	3	3	5	23.739	336	71	2	0,4	%10	9.186	%91
51	Türk Hava Kurumu Üni. (2011-Ankara)	5	3	3	3.234	68	48	4	0,3	%10	11.438	%94
52	Üsküdar Üniversitesi (2011-İstanbul)	5	5	1	18.983	270	70	2	0,2	%10	19.400	%91
53	Yüksek İhtisas Üni. (2011-Ankara)	2	1	1	820	58	14	3	0,3	%10	18.199	%74
54	Ataşehir Adıgüzel MYO (2012-İstanbul)	-	-	1	1.361	3	454	3	0,2	%10	6.180	%38
55	İstanbul Şişli MYO (2012-İstanbul)	-	-	1	4.045	7	578	3	0,5	%10	4.523	%87
56	MEF Üniversitesi (2012-İstanbul)	6	2	2	3.207	92	35	3	0,5	%10	20.500	%68
57	Nişantaşı Üniversitesi (2012-İstanbul)	3	2	4	20.030	303	66	2	0,3	%10	7.017	%97
58	Esenyurt Üniversitesi (2013-İstanbul)	4	3	4	7.136	141	51	2	0,1	%10	5.814	%89
59	Konya Gıda ve Tarım Üni. (2013-Konya)	3	2	-	392	53	7	6	3,0	%10	86.396	%0,3
60	Sanko Üniversitesi (2013-Gaziantep)	2	2	-	1.115	84	13	6	0,5	%10	19.728	%70
61	Biruni Üniversitesi (2014-İstanbul)	6	2	1	8.375	286	29	1	0,4	%10	8.139	%83

6 2	Antalya Akev Üni. (2015- Antalya)	3	-	1	438	26	17	1	0,1	%10	14.55 6	%70
6 3	İbn Haldun Üniversitesi (2015- İstanbul)	7	5	1	978	86	11	17	1,0	100 ²	143.2 56	%0
6 4	İstanbul Rumeli Üni. (2015- İstanbul)	3	2	3	2.443	92	27	3	0,3	%10	8.539	%65
6 5	İstinye Üniversitesi (2015- İstanbul)	7	2	2	5.448	411	13	3	0,2	%10	26.30 3	%27
6 6	Beykoz Üniversitesi (2016- İstanbul)	4	1	4	2.745	103	27	7	0,09	%10	12.42 7	%89
6 7	Fenerbahçe Üniversitesi (2016- İstanbul)	-	-	-	00 ³	-	-	-	-	-	-	-
6 8	Ayvansaray Üniversitesi (2016- İstanbul)	3	2	2	5.734	50	115	3	0,1	%10	6.210	%89
6 9	İstanbul Kent Üniversitesi (2016- İstanbul)	4	2	4	2.103	77	27	2	0,04	%10	10.09 8	%21
7 0	Kapadokya Üniversitesi (2017- Nevşehir)	3	1	4	4.448	48	93	7	0,3	%10	7.470	%76
7 1	Lokman Hekim Üni. (2017-Ankara)	4	1	1	381	77	5	3	1,4	%18	-	-
7 2	Ostim Teknik Üniversitesi (2017-Ankara)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7 3	Ankara Medipol Üni. (2018-Ankara)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	İstanbul Atlas	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

² 150 lisans öğrencisinin tamamının tam burslu olduğu görülmektedir (YÖK, 2019:46).

³ Fenerbahçe, Ostim Teknik, Ankara Medipol 2019-2020 döneminden itibaren öğrenci almaya başlamıştır. İstanbul Atlas, İzmir Tınaztepe, Semerkand Bilim ve Medeniyet, İstanbul Galata üniversiteleri ise 2019'da henüz eğitime başlamışlardır.

4	Üni. (2018-İstanbul)											
7 5	İzmir Tınaztepe Üni. (2018-İzmir)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7 6	Semer kand Bilim ve Medeniyet Üni. (2018-İstanbul)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7 7	İstanbul Galata Üni. (2019-İstanbul)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Tablonun değerlendirmesinden; istisna bir ikisi haricinde vakıf üniversitelerinde öğrenci gelirlerinin toplam gelirlerin $\frac{3}{4}$ 'den fazla olduğu, buna göre devletin sağladığı destekler de düşünüldüğünde nerdeyse bu üniversitelerin öğrenci gelirleriyle işletildiği, bu durumun da toplum da “vakıf üniversitesi”nden ziyade “özel üniversite” algısının yerleşmesine ve benimsenmesine neden olduğu görülmektedir.

Bu üniversitelerin 48 tanesi İstanbul'da (%62) ve 12 tanesi Ankara'da (%15) kurulmuştur. Bu sonuçlar vakıf üniversitelerinin devlet üniversiteleri yönünden de yığılmanın olduğu iki büyük şehir de yığıldıkları (%77) görülmektedir. Ekonomi, kamunun merkezleri olan ve nüfus yönünden de en büyük iller olmaları bu cazibe durumlarını açıklayabilmektedir.

Kuruldukları yıllar itibarıyla vakıf üniversitelerine bakıldığında, 19 vakıf üniversitesinin 2000 yılından önce kurulmasına karşılık 58'nin (%75,4) 2000 yılından sonra kurulduğu görülmektedir. Bu durumun, yükseköğretim alanının daha liberal hale gelmesi, kamu dışına açılması ve özellikle Batı'da yaygınlaşan girişimci üniversite trendinin de bunda etkili olmasının payı bulunmaktadır. Bu trendin de devlet üniversitelerine yansımaları ise teknokent uygulamaları ve üniversite –sanayi işbirliği uygulamaları ile olabilmektedir. Tüm bu süreçler daha genelde neoliberal politik ve ekonomik yaklaşımları da yansıtabilmektedir. Bu anlamda 2018 yılı TÜBİTAK girişimci ve yenilikçi üniversite endeksinde Sabancı Üniversitesi 3, Bilkent Üniversitesi 4, Koç Üniversitesi 11, Özyeğin Üniversitesi 14, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi 15 sırada yer almışlardır (Koçak -Tufan ve Güran, 2019:73).

Türkiye üst düzey sermaye gruplarının kurdukları vakıfların (Koç, Sabancı, Yaşar Üniversiteleri), Ticaret ve Sanayi Odalarının (İstanbul Ticaret Üniversitesi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, TOBB Ekonomik ve Teknoloji Üniversitesi, KTO Karatay Üniversitesi, Türkiye Diyanet Vakfı (29 Mayıs Üniversitesi), Türk Hava Kurumu (Türk Hava Kurumu Üniversitesi) gibi kamu vakıflarının kurdukları üniversiteler bulunmaktadır. Yine Bizim Lösemili Çocuklar Vakfı (Haliç Üniversitesi), Türkiye Trafik Kazaları Yardım Vakfı (Ufuk Üniversitesi) ve Fenerbahçe Vakfı'nın (Fenerbahçe Üniversitesi) üniversiteler kurdukları görülmektedir (Koçak -Tufan ve Güran, 2019:3-5).

Vakıf üniversiteleri içinde en fazla öğrenciye sahip olan ilk üç üniversite sırasıyla 35.999 öğrenci ile İstanbul Aydın Üniversitesi, 30.850 öğrenciyle Beykent Üniversitesi, 30.616 öğrenciyle İstanbul Medipol Üniversitesidir (Koçak -Tufan ve Güran,, 2019:9).

Öğretim ve eğitim kalitesinin ve dolayısıyla bir üniversite olmanın en başta gelen niteliklerinden biri yeterli ve nitelikli ve alan olarak yeterli büyüklükte bir kütüphaneye sahip olmalarıdır. Ancak ilgili listeler incelendiğinde nerdeyse vakıf üniversitelerinin yarısına yakını (36 üniversite) asgari öğrenci başına 0,4 m2 olması gereken kütüphane alanını sağlayamadıkları görülmektedir (Koçak -Tufan ve Güran,, 2019:26-27).

Talebin en yüksek olduğu ve genellikle harç ve öğrenim masraflarının da buna göre görece yüksek talep edildiği uygulamalı bilimlere dayalı fakültelelere sahip vakıf üniversitelerine bakıldığında; vakıf üniversitelerinin 33 tanesinde hukuk fakültesi, 24'ünde tıp fakültesi, 11'inde diş hekimliği fakültesi, 9'unda eczacılık fakültesinin bulunduğu görülmektedir (Koçak -Tufan ve Güran, 2019:16-18). Vakıf üniversiteleri için önemli gelir kaynakları olan bu fakülteler için tespit edilen öğrenim masraflarının yüksekliği toplumdaki "özel üniversite" algısına yol açabilmektedir (<http://www.kamuajans.com/egitim/2019-2020-yilina-ait-ozel-universite-ucretleri-2-ve-4-yillik-2019-2020-ozel-universite-fiyatlari-ve-puanlari-h509707.html> erişim tarihi: 19.02.2020); <https://eksisozluk.com/ozel-universite--75363>, erişim tarihi: 19.02.2020).

Genel olarak vakıf üniversiteleri, reklam ve tanıtım harcamalarına büyük tutarlar ayırırken bunlardan bazılarının öz kaynaklı araştırma projelerine hiç para harcamadıkları ya da çok düşük tutarlarda paralar ayırdıkları görülmektedir. Benzer şekilde reklam ve tanıtıma harcanan tutarlarla kıyaslandığında yine kütüphane harcamalarının çok kısıtlı kaldığı görülmektedir (Koçak -Tufan ve Güran, 2019:60-61).

Öğrenci talebinin fazla olduğu uygulamalı bilimlere ilişkin fakülte ücretlerinin yüksekliği, bu kurumlarının bir üniversitede olması elzem olan bir kısım kriterleri sağlamadıkları, araştırma ve öğretimden ziyade reklam ve tanıtıma daha fazla yatırım yaptıkları gibi gerekçelerle eleştirilere konu olmaktadır. Bu konuda yapılan kısa bir medya taraması bu eleştirileri ve bir kısım önerileri göstermek bakımından önem taşımaktadır: (<https://eksisozluk.com/ozel-universite--75363>, erişim tarihi: 19.02.2020)

Vakıf üniversitelerden bağlı oldukları vakıflara veya merkezlere usulsüz kaynak dağıtım yaptıklarına ilişkin eleştiriler ve çözüm önerisi olarak "özel üniversite" yolunun açılması: (<https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/01/12/yokten-ozel-universite-onerisi>, erişim tarihi: 19.02.2020)

Eğitimin kar amaçlı hale geldiği ve dolayısıyla öğrencinin müşteri haline getirildiğine ilişkin eleştiriler: (<https://www.milliyet.com.tr/egitim/ozel-universite-gerekli-mi-6122829>, erişim tarihi: 19.02.2020)

Öğrenim ücretlerinin aşırı yüksek olduğu: (<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/egitimde-zam-sampiyonu-ozel-universiteler-40562128>, erişim tarihi: 19.02.2020)

Vakıf üniversitelerinin yurtdışından daha fazla öğrenci çekebilecekleri ve yurtdışı öğrenci piyasasında daha başarılı olabilecekleri, bunun da ekonomiye olumlu bir katkı sunacağı: (<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/yuksekogretimde-biz-de-variz-diyenler-40007402>, erişim tarihi: 19.02.2020)

Vakıf üniversitelerinin yeni ve önerilesi bir iş alanı veya sektör haline geldiği: (<http://www.yeniisfikirleri.net/ozel-universite-acmak/> erişim tarihi: 19.02.2020)

Kamu üniversitelerinin yanı sıra özellikle vakıf üniversitelerinde akademisyenlerin aşırı iş yükü ve güvencesiz çalışmalarına ilişkin bir çalışma (Vatansever ve Yalçın, 2016).

4. SONUÇ

Bu çalışmada Batı'da ve özellikle ABD'de bir sektör haline gelen kar amacı gütmeyen 3. Sektörün Türkiye'de ne olduğu, hangi boyutlara ulaştığı ve bu sektörün önemli bir parçası olan vakıflar ve bunların kurdukları üniversitelerin kar amaçsızlık boyutları incelenmiştir. Hayırseverlik ve gönüllük temellerine dayanan bu sektörün ekonomik, sosyal, kültürel ve politik boyutları bulunmaktadır. Bu nedenle, bu yönlerden ve vakıf üniversiteleri özelinde değerlendirmelere ağırlık verilmiştir. Yapılan çalışmaların gösterdiği gibi bu sektör ABD başta olmak üzere Batı ülkelerinde önemli bir sektör haline gelmiş, ardından kürenin diğer bölümlerinde de yayılarak küresel bir olgu haline gelmiştir. Türkiye'de de 1980'lerden başlayarak, 2000'li yıllarda hızlanan bir trendde bu sektör önemli bir ağırlığa ve boyuta erişmiştir. Ağırlıklı olarak sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu bu sektör,

kamu ve özel sektöre kıyasla istikrarlı bir şekilde gelişmeye devam etmektedir. Bunun bir sonucu olarak da olumlu olumsuz eleştiri ve değerlendirmelerin konusu olmaya devam etmektedir. Bu nedenle farklı bakış açılarına ilişkin gerek literatür gerekse medya taraması temelinde tespitler ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de gönüllü, hayırsever sivil toplum kuruluşları etkili ve güçlü bir konuma geldikçe sayıları daha da artmış ve faaliyet alanları sosyal, ekonomik, kültürel ve politik alanda farklılaşmaya başlamıştır. Bu kuruluşlar farklı yapılar ve farklı faaliyet alanlarında kurulduklarından farklı amaçlar güdebilmekte ve farklı roller üstlenmektedirler. Bu nedenle önemli baskı, ilgi ve çıkar gruplarıdır. Kar amacı gütmeyen sektörü oluşturan sivil toplum örgütlerinin büyük bir parçasını Türkiye’de “hemşehri dernekleri” oluşturmaktadır. Bu kuruluşların sivil toplum kuruluşlarından beklenen rolleri ne oranda yerine getirebilecekleri şüpheli olduğundan sayısal çoğunluğa karşın sivil toplum kuruluşları sektörünün Türkiye’de halen beklenen seviyede olmadığı (Keyman, 2004) ileri sürülmektedir.

Tarihsel olarak 1980’lerden itibaren ulusal ve uluslararası düzeydeki sosyal, politik, ekonomik ve kültürel trendlere ve yaklaşımların etkileriyle sivil toplum alanında öncelikle niceliksel artışlar meydana gelmiştir. Bu dönemde özellikle ekonomik ve politik neoliberal yaklaşım ABD ve Birleşik Krallık’ta ilgili dönem yöneticilerinin temel felsefeleri ve politikalarını şekillendirmiştir. Bu anlamda ABD’de Reagan, Birleşik Krallık’ta Thatcher’ın sosyal, ekonomik ve siyasal politikaların benzeri Türkiye’de Özal tarafından uygulanmıştır. Bu dönemde yaşanan değişim sivil toplum kuruluşlarının sayısının artmasına, kamu ve özel alanda etkilerinin hızlı bir şekilde hissedilmesinin yolunu açmıştır. Şüphesiz AB üyeliği doğrultusunda AB teşvik ve desteklerinin sivil toplum kuruluşları sektörünün gelişmesine önemli katkıları olmuştur. Bu anlamda 2000’li yıllar sonrası sivil toplum kuruluşlarının çoğalmaları ve yayılmalarında önemli bir tarihsel dönüm noktası olmuştur. Çok farklı amaçlar, faaliyetler ve roller ile ortaya çıkarak, bu tarihten itibaren etkileri önemli oranda artmıştır. Böylelikle gelişmiş ülkelerdeki duruma benzer şekilde Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının hayırseverlik ve gönüllük faaliyetleri gittikçe etkisi ve gücü artan bir kar amacı gütmeyen sektör meydana getirmiştir.

Türkiye’de yükseköğretim hizmeti sunumu 1980’lere kadar devletin tekelinde kalmıştır. Anayasaya göre “özel üniversite” açma imkanı halen bulunmamaktadır. Bu tarihten itibaren yaklaşım tarzı olarak kamu üniversiteleri için de ekonomi-sanayi kesimleri ile daha güçlü işbirliklerinin kurulduğu ve piyasa için teknoloji geliştirmeyi hedefleyen “girişimci üniversite” doğrultusunda adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu yaklaşımla uyumlu olarak 1980’lerden itibaren sivil hayır kurumları olarak vakıf üniversitelerine “vakıf yükseköğretim kurumları” açma imkanı getirilmiştir. Çoğunlukla Ankara ve ekonominin merkezi olan şehirlerde kurulmuşlardır. Ancak sınırlı olarak başka illerde açılan “vakıf üniversiteleri” de bulunmamaktadır.

Bu çalışma, 3. Sektörü oluşturan kar amacı gütmeyen kuruluşları kapsayan, oluşturduğu sektörde vakıfların kurdukları “vakıf yükseköğretim kurumları” ele alınmıştır. Kar amacı gütmeyen hayırseverlik ve gönüllük ile şeffaflık esaslarına göre faaliyet yürüten bu kuruluşların kurdukları üniversiteler 77’ye ulaşmış ve tüm yükseköğretim kurumları içinde önemli bir sayıya ulaşmışlardır. Sayıları ve etkileri artan bu kuruluşlara yönelik olumlu ve olumsuz eleştiriler sözkonusu olduğundan literatür ve medya taramalarından bu farklı görüşler toplanmış, tarafımızdan 2018, 2019 yılları YÖK vakıf yükseköğretim kurumları raporları taranarak oluşturulan tablo temelinde değerlendirmeler yapılmıştır. Buna göre, 1980’lerden itibaren yükseköğretim alanının kamu dışına açıldığı, 2000’li yıllardan sonra bu alanda çok sayıda vakıf üniversitesinin kurularak sayılarının 77’e kadar yükseldiği, böylece yükseköğretim alanı içinde önemli bir orana geldikleri görülmektedir. Ağırlık ve etkilerinin artmasının bir sonucu olarak vakıf üniversitelerinin homojen yapısı değişmiş, farklı toplumsal kesimlerle ilişkili vakıfların, bir kısım kamu kurumu ve vakıflarının, ticaret odalarının vakıf üniversitesi kurdukları görülmüştür. Böylece heterojenleşen yapıda, vakıf üniversitelerinin farklı nitelik ve kalitede hizmet sundukları görülmektedir.

Hem yapının heterojenleşmesinden hem de nitelik ve kalitede farklılıkların ortaya çıkmasından kaynaklanan, yükseköğretim alanında sayıları ve ağırlıkları da artan bu kurumlara yönelik çoğunlukla eleştirel yorumlar ve değerlendirmeler sözkonusu olmuştur. Kar amacı gütmeyen “vakıf üniversiteleri”nin kanunen zorunlu %10 bursluluk oranlarından daha düşük oranda burslu öğrenciye sahip oldukları, gelirleri içinde öğrenci gelirlerinin çok yüksek bir oran oluşturduğu, bu durumun da “özel üniversite” algısının yükselmesine neden olduğu tespiti yapılabilir. Yine gelirlerinin araştırma, kütüphane, derslik, yerleşke alanı gibi eğitimin kalitesine direkt etki eden konular yerine tanıtım ve reklama harcadıkları görülmektedir. Bu gelirler içinde öğrenci gelirlerinin katkısının çok yüksek olduğu, bazı üniversitelerde gelirlerinin tamamının öğrenci gelirlerinden oluştuğu görülmektedir. Vakıf üniversitelerinin özellikle gelir getirici uygulamalı fakülteler açmaya öncelik verdikleri ancak aynı oranda temel ve kuramsal bilimler ve araştırma merkezlerine yer vermedikleri görülmektedir. Ancak bu sonuçlar genel olarak tespit edilmiş olup YÖK ve TÜBİTAK veya uluslararası üniversite endekslerinde kendilerine yer bulabilen başarılı vakıf üniversiteleri de bulunmaktadır. Başarılı örnekler sınırlı kaldığından, vakıf üniversitelerine yönelik; kar amaçlı hale geldikleri, öğrenciyi müşteri olarak gördükleri, öğrenci ücretlerinin aşırı olduğu, tanıtım ve reklama öğrenim ve araştırmaya kıyasla daha fazla ağırlık verdikleri, yeni bir iş alanı ve sektör olarak ortaya çıktıklarına dair eleştiriler de sözkonusudur. Ayrıca öğrenim kadroları bakımından yeterli niteliği yakalamadıkları ve istihdam ettikleri akademisyenler açısından da aşırı bir işyükü altında bıraktıkları ve güvencesiz çalıştırdıkları ileri sürülmektedir.

Bu çalışma, literatür, medya ve YÖK raporları temelinde yapılan ve kar amacı gütmeyen sektör temelinde ve vakıf üniversiteleri temelinde yürütüldüğünden kısıtlı bir çalışma olmuştur. Kar amaçsızlık ve vakıf üniversitelerine dair alan araştırmaları ile destekli ve daha uzun süreli çalışmalar, farklı boyutların çalışılması olgunun farklı boyutlarının ortaya çıkarılması açısından önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (2008). *Türk eğitim tarihi: M.Ö. 1000 – M.S. 2008*. Ankara: Pegem Akademi
- Altbach, P. G. (2004). Globalisation and the university: myths and realities in an unequal world. *Tertiary Education and Management* içinde 10(1), 3-25.
- Anheier, H. K. and List, Regina A. (2005). *A dictionary of civil society, philanthropy and the third sector*. London: Routledge
- Anheier, H.K. (2009) Comparing Third Sector Policy: A Postscript and Six Theses. B. Gidron and M. Bar (Eds.). (2009). *Policy initiatives towards the third sector in international perspective* içinde (s.213-217). New York: Springer Science & Business Media.
- Arlı, A. (2016). Yükseköğretimde büyüme, farklılaşma ve reorganizasyon: İstanbul örneği (1980-2015). *Sosyoloji Konferansları*, (54), 199-243.
- Barry, N. (1999). Sivil Toplum, Din ve İslam. Ö. Demir (ed.) (1999). *İslam, Sivil Toplum ve Piyasa Ekonomisi* içinde (s.1-20). Ankara: Liberte Yayınları
- Curaj, A., Scott, P., Vlasceanu, L., and Wilson, L. (Eds.). (2012). *European higher education at the crossroads: between the Bologna process and national reforms*. Springer Science & Business Media.
- Çelik, Z., ve Gür, B. S. (2014). Neden yükseköğretim reformu gerekli. *Yeni Türkiye*, 58, 719-724.
- Edwards, M. (2014). *Civil society*, Cambridge: Polity Press
- Eikenberry, A. M., and Kluver, J. D. (2004). The marketization of the nonprofit sector: civil society at risk?. *Public administration review*, 64(2), 132-140.
- Etzkowitz, H. (2013). Anatomy of the entrepreneurial university. *Social science information*, 52(3), 486-511.

- Flynn, P., & Hodgkinson, V. A. (Eds.). (2001). *Measuring the impact of the nonprofit sector*. New York: Springer Science & Business Media.
- Forrer, J., Kee, J. J., and Boyer, E. (2014). *Governing cross-sector collaboration*. San Francisco: John Wiley & Sons
- Gürüz, K. (2003). *Dünyada ve Türkiye'de yükseköğretim: Tarihçe ve bugünkü sevk ve idare sistemleri*. Ankara: TC Yükseköğretim Kurulu Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi.
- Kerr, C. (2001). *The uses of university*. Massachusetts: Harvard University Press
- Keyman, E. F. (2004). Avrupa'da ve Türkiye'de sivil toplum. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, (3).
- Koçak-Tufan, Z., Güran, M. C. Güler, S., Atıcı S., Yiğit, M., Başpınar, N., Yalçınkaya, A. N., Demir, R., Bıyıklı, N., Ekinçi, C. ve Özer, M. (2018). *Vakıf Yükseköğretim Kurumları 2018*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- Koçak -Tufan, Z. ve Güran, C. (Ed). (2019). *Vakıf Yükseköğretim Kurumları 2019*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- Kukathas, C. (1999). İslam, Demokrasi ve Sivil Toplum. Ö. Demir (ed.) (1999). *İslam, Sivil Toplum ve Piyasa Ekonomisi* içinde (s.21-44), Ankara: Liberte Yayınları
- Marchetti, R. (Ed.). (2017). *Partnerships in International Policy-Making: civil society and public institutions in European and Global Affairs*. London: Palgrave Macmillan
- Gür, B. S. ve Özoğlu, M., (2015). Türkiye'de yükseköğretim politikaları: erişim, kalite ve yönetim. A. Gümüş (Ed.) (2015). *Türkiye'de eğitim politikaları* içinde (s. 299-321). Ankara: Nobel Yayınları
- Rashdall, H. (1895). *The universities of Europe in the Middle Ages* (Vol. 1). Oxford: Clarendon Press.
- Reichardt, S. (2004). Civil Society A Concept for Comparative Historical Research. *Future of civil society* içinde (s. 35-55). VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.
- Shapiro, H. T. (2005). *The larger sense of purpose: higher education and society*. Princeton: Princeton University Press
- Talas, M. (2011). Sivil toplum kuruluşları ve Türkiye perspektifi. *Türklük bilimi araştırmaları*, 29(29), 387-401
- Tester, K. (1992). *Civil society*. London: Routledge
- Vatansever, A., Yalçın, M. G. (2016). *"Ne Ders Olsa Veririz": Akademisyenin Vasıfsız İşçiyeye Dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Westfall, R. S. (2000). *Modern bilimin oluşumu*. Ankara: TÜBİTAK Bilim Kitapları
- YÖK. (2019). *Türkiye Yükseköğretim Sistemi*. Ankara: YÖK Yayınları
- Zimmer, A. E., and Stecker, C. (Eds.). (2004). *Strategy Mix for Nonprofit Organisations: Vehicles for Social and Labour Market Integrations*. New York: Springer Science & Business Media.
- <https://ccss.jhu.edu/research-projects/comparative-nonprofit-sector-project/> (erişim tarihi: 06.02.2020)
- <http://ccss.jhu.edu/nonprofit-works/> (erişim tarihi: 06.02.2020)
- <https://ccss.jhu.edu/publications-findings/?dltag=turkey/> (erişim tarihi: 07.02.2020)
- <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp/> (erişim tarihi: 12.02.2020)
- <https://dergipark.org.tr/tr/search/2?q=nonprofit§ion=articles>, (erişim tarihi: 12.02.2020)
- <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/arastirma-universitesi-ne-demek-universiteler-icin-kriterler-nasil-belirlendi-40591036/> (erişim tarihi: 18.02.2020)
- <https://www.yok.gov.tr/kurumsal/tarihce>, (erişim tarihi: 18.02.2020)
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43908747/> (erişim tarihi: 18.02. 2020)
- <http://www.kamujans.com/egitim/2019-2020-yilina-ait-ozel-universite-ucretleri-2-ve-4-yillik-2019-2020-ozel-universite-fiyatları-ve-puanları-h509707.html> (erişim tarihi: 19.02.2020).

<https://eksisozluk.com/ozel-universite--75363>, erişim tarihi: 19.02.2020

<https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/01/12/yokten-ozel-universite-onerisi>, erişim tarihi: 19.02.2020)

<https://www.milliyet.com.tr/egitim/ozel-universite-gerekli-mi-6122829>, erişim tarihi: 19.02.2020

<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/egitimde-zam-sampiyonu-ozel-universiteler-40562128>, erişim tarihi: 19.02.2020

<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/yuksekogretimde-biz-de-variz-diyenler-40007402>, erişim tarihi: 19.02.2020

<http://www.yeniisfikirleri.net/ozel-universite-acmak/> erişim tarihi: 19.02.2020